

ВЛИВ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню формування конкурентного середовища в Україні та аналізу його сучасного стану. Визначено місце України у міжнародних рейтингах конкурентоспроможності. Проведено аналіз інноваційної діяльності України у динаміці та визначено її вплив на конкурентоспроможність.

Ключові слова: конкурентне середовище, конкурентоспроможність, конкурентна політика, глобальний індекс конкурентоспроможності, індекс економічної свободи, інновація, інноваційний розвиток.

Summary. To research a competitive environment in Ukraine and of its current state. The place of Ukraine in the international rankings of competitiveness. The analysis of innovation activity in Ukraine dynamic and determined its impact on competitiveness.

Key words: competitive environment, competitiveness, competition policy, Global Competitiveness Index, the Index of Economic Freedom, innovation, innovative development.

Постановка проблеми. Проблема конкурентоспроможності національної економіки займає одне з визначальних місць у макроекономічній політиці розвинених країн світу. Насамперед, це пов'язано з тим, що конкурентоспроможність можна вважати основною властивістю, яка вимагається від будь-якого економічного суб'єкта незалежно від національного або міжнародного рівня його функціонування.

Для України однією з найголовніших економічних проблем, на вирішення якої сьогодні має бути спрямована промислова політика, є проблема досягнення світового рівня конкурентоспроможності національною економікою. Умови глобального ринкового середовища диктують необхідність активізації інноваційної діяльності як найбільш ефективного способу підвищення конкурентоспроможності країни і подальшого її розвитку на інтенсивній основі. Інновації, рівень інноваційної активності є найпрогресивнішим фактором, що впливає на конкурентоспроможність національної економіки. Але, на жаль, і дотепер застосування інновацій як одного з головних чинників підвищення рівня конкурентоспроможності в Україні системно не здійснюється. Таким чином, стратегічні завдання вимагають підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки на інноваційних засадах, що має створити переваги для вітчизняних виробників у боротьбі з економічними суперниками на внутрішніх та міжнародних ринках і допомогти Україні зайняти гідне місце поряд із розвиненими світовими країнами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових праць, в яких досліджуються теоретичні основи конкуренції, міжнародне конкурентне середовище, причини виникнення конкурентних переваг, шляхи забезпечення високої конкурентоспроможності національних економік, необхідно відзначити роботи таких зарубіжних вчених:

К. Айгінгера, В. Андріанова, А. Бранденбургера, Ф. Вірсеми, С. Гареллі, М. Гельвановського, М. Делягіна, С. Ємельянова, Дж. Зисмена, С. Коена, П. Кругмана, В. Кулікова, О. Михайлова, Дж. Мура, І. Накатані, Б. Нейлбаффа, В. Петрова, М. Познера, М. Портера, К. Прахалада, Дж. Прокпенка, Р. Райха, Д. Репкіна, Д. Рікардо, К. Рожкова, Дж. Сакса, А. Сміта, Дж. Стренда, М. Трейсі, Ф. Файнзільбера, Р. Фатхудинова, Г. Хамела, Дж. Харта, Б. Шлюсарчика та ін. Дослідженню інноваційної моделі розвитку економіки, впливу інновацій на економічне зростання, продуктивність праці, стратегій та механізмів формування інноваційних конкурентних переваг присвячені праці М. Абрамовіца, В. Баумоля, М. Бунчука, С. Глазьева, Е. Денісона, А. Дагаєва, Ч. Едквіста, Ч. Джонсона, Н. Іванової, Л. Канторовича, Б. Лундвала, Г. Менша, Р. Нельсона, Й. Парка, Н. Розенберга, П. Ромера, Б. Санто, Д. Сахала, Р. Солоу, С. Стерна, Б. Твісса, С. Уінтера, Р. Фостера, К. Фрімена, Дж. Фурмана, Н. Шелюбської, Ф. Шерера, Й. Шмуклера, Й. Шумпетера та ін.

Метою статті є дослідження та аналіз впливу інновацій на підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки.

Виклад основного матеріалу. В економічній науці конкурентоспроможність розглядається як комплекс економічних, науково-технічних, виробничих, організаційних, управлінських та інших факторів, що реалізуються в товарах та послугах, які успішно конкурують на внутрішніх і світових ринках [1, с. 88].

Останніми десятиріччями у світі відбувся перехід від статичних і динамічних конкурентних переваг до інноваційних, досягнення яких перш за все пов'язане з переходом країн на інноваційний шлях з метою досягнення якісно нового рівня соціально-економічного розвитку. Саме з розвитком інноваційної діяльності пов'язують подолання

кризового стану вітчизняної економіки, зростання обсягів виробництва, вихід на нові ринки, адаптацію підприємства до ринкового середовища.

Позитивний вплив інновацій на рівень конкурентоспроможності економіки країни проявляється у зростанні продуктивності праці та доданої вартості, структурному оновленні економіки, зростанні питомої ваги високотехнологічних, наукоємних галузей у структурі виробництва та експорту, підвищенні якості продукції і, як наслідок розширенні ринків збуту.

Сучасні умови діяльності економічних суб'єктів в Україні характеризуються невизначеністю, тобто внутрішньою нестійкістю та достатньо обмеженою передбачуваністю поведінки інших суб'єктів економічних відносин. За таких обставин серед основних факторів конкурентоспроможності підприємства провідне місце займають: конкурентоспроможність продукції та його інноваційна діяльність. Крім того, в мінливому ринковому середовищі необхідно безперервно вдосконалювати власну продукцію й усі інші процеси на підприємстві, а також вміти адаптуватися, саме тому постійне впровадження інновацій на сучасному етапі розвитку економіки є основним засобом збереження конкурентоспроможності і невід'ємною частиною підприємницької діяльності.

Місце країни в міжнародному співтоваристві все більше визначається станом освіти, обсягами використання досягнень науки і техніки, ефективністю інтеграції факторів виробництва, капіталу, інформаційних та інтелектуальних ресурсів.

Протягом 2005–2012 рр. інноваційний розвиток промисловості України відзначався нестабільністю. У докризовий період рівень інноваційної активності підприємств був найвищим у 2007 р. Кількість промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, у 2007 р. порівняно з 2005 р. збільшилася на 23,3 %, їхня частка у загальній кількості промислових підприємств — до 14,2 % (з 11,9 %). Кількість підприємств, що впроваджували інновації, зросла на 40,2 %, їхня частка — до 11,5 % (з 8,2 %). На стан інноваційної сфери руйнівно вплинула світова фінансово-економічна криза 2008–2009 рр., і у цей період показники інноваційної активності мали переважно низхідну динаміку [2, с. 4].

Розглянемо, які чинники впливають на показники результативності інноваційної діяльності економіки України. Як показники результативності інноваційної діяльності України пропонуємо розглядати такі (табл. 1) [3].

За даними Держкомстату, у 2005–2012 рр. стабільну динаміку мали лише три з розглянутих п'яти показників результативності інноваційної діяльності: кількість упроваджених нових технологічних процесів, кількість упроваджених маловідходних, ресурсозберігаючих процесів та кількість нових

видів техніки, виробництво яких освоєно. Кризові явища у 2009 році вплинули лише на обсяг реалізованої інноваційної продукції, інші показники результативності інноваційної діяльності такого впливу не зазнали. Обсяг реалізованої інноваційної продукції у 2009 році скоротився порівняно з 2008 роком на третину. У тому ж 2009 році обсяги продукції промисловості також зменшилися порівняно з 2008 роком, але лише на 18 % [4]. Починаючи з 2009 року частка інноваційної продукції у загальному обсязі промислової продукції постійно зменшувалася і в 2012 році досягла критично низького значення — 3,3 %. Вважаємо, що на показники результативності інноваційної діяльності підприємств можуть впливати два чинники (табл. 2) [5].

Реалізація в Україні у 2010–2012 рр. заходів державної політики, орієнтованих на підтримку інноваційних процесів, стала головним рушієм відновлення інноваційної діяльності промислових підприємств. Рівень їхньої інноваційної активності у 2012 р. досяг 17,4 % (у 2011 р. — 16,2 %), серед підприємств переробної промисловості він становив 17,1 %, добувної — 8,6 %, з виробництва та розподілення електроенергії, газу та води — 13,2 %. Впроваджували інновації 13,6 % загальної кількості підприємств переробної промисловості — 13,9 %, у виробництві та розподіленні електроенергії, газу та води — 7,3 %) [6, с. 5].

Водночас, незважаючи на певну позитивну динаміку, в Україні показники інноваційного розвитку відстають від аналогічних світових значень. Так, у провідних країнах — США, Японії, Німеччині й Франції частка інноваційно активних підприємств коливається у межах 70–80 %. Підприємства країн ЄС значно більше орієнтовані на підвищення рівня новизни інновацій, інвестуючи значні фінансові ресурси у технологічні інновації, зокрема у здійснення науково-дослідних розробок. Якщо порівнювати з європейськими країнами, то частка витрат на НДДКР у Швеції становить 63,2 %, Нідерланди — 62,5 %, Люксембурзі — 53,8 %, Бельгії — 42 %, Румунії — 13,4 %, Чехії — 23,2 % від загального обсягу витрат на інновації [7]. У 2011 р. в Україні питома вага витрат на дослідження та розробки у структурі загальних витрат на інновації становила 7,5 %, що у два рази менше порівняно з 2000 р. Так, частка іноземних підприємств, що впроваджують інновації, вчетверо більша, ніж в Україні.

Важливе значення для здійснення інноваційної діяльності у країні має рівень розвитку інноваційного середовища, який можна виміряти за допомогою індексів, що характеризують стан того чи іншого аспекту економіки та суспільства. Серед них:

- глобальний індекс конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму;
- індекс економіки знань Інституту Світового банку;

Таблиця 1

Динаміка показників інноваційної діяльності у промисловості України

	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Кількість інноваційно активних підприємств, од. / % до загальної кількості промислових підприємств	1193 11,9	1118 11,2	1472 14,2	1397 13,0	1411 12,8	1462 13,8	1679 16,2	1758 17,4
Кількість підприємств, що впроваджували інновації, од. / % до загальної кількості промислових підприємств	810 8,2	999 10,0	1186 11,5	1160 10,8	1180 10,7	1217 11,5	1327 12,8	1371 13,6
Упроваджено нових технологічних процесів, шт.	1808	1145	1419	1697	1893	2043	2510	2188
у т. ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	690	424	634	680	753	479	517	554
Загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності, млн. грн.	5751,6	6160	10821,	11994,2	7949,9	8045,5	14333,9	11480,6
Освоєно виробництво інноваційних видів продукції, найменувань	3152	2408	2526	2446	2685	2408	3238	3403
з них нових видів техніки	657	786	881	758	641	663	897	942
Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн грн. / % до загального обсягу реалізованої промислової продукції	24995,4 6,5	30892,7 6,7	40188 6,7	45830,2 5,9	31432,3 4,8	33697,6 3,8	42386,7 3,8	36157,7 3,3
Обсяг реалізованої інноваційної продукції за межі України, млн. грн. / % до загального обсягу реалізованої інноваційної продукції	12494,8 50,0	12797,0 41,4	14666,6 36,5	23633,1 51,6	13200,9 42,0	13713,0 40,7	12630,6 29,8	13354,9 36,9

Таблиця 2

Фактори, що впливають на інноваційні показники економіки України

	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт, млн. грн., у тому числі:	4818,6	5354,6	6700,7	8538,9	8653,7	9867,1	10349,9	11252,7
фундаментальні дослідження	902,1	1141	1504	1927,4	1916,6	2188,4	2205,8	2621,9
прикладні дослідження	708,9	841,5	1132,6	1545,7	1412	1617,1	1866,7	2057,7
розробки	2406,9	2741,6	3303,1	4088,2	863,7	5037	4985,9	5369,9
науково-технічні послуги	800,7	630,5	761	977,7	1109,2	1024,6	1291,5	1203,2
Загальна сума витрат на інновації, млн. грн., у тому числі	5751,6	6160	10850,9	11994,2	7949,9	8045,5	14333,9	11480,6
дослідження і розробки	612,3	992,9	986,5	1243,6	846,7	996,4	1079,9	1196,3
«придбання» інших зовнішніх знань	243,4	992,9	986,5	1243,6	846,7	996,4	1079,9	47
придбання машин, обладнання та програм. забезпечення	3149,6	159,5	328,4	421,8	115,9	141,6	324,7	8051,8
інші витрати	754,6	563,7	2064,9	2664	2012,6	1855,8	2440,2	2185,5

— глобальний індекс інновацій Корнуельського університету, бізнес-школи INSEAD та Всесвітньої організації інтелектуальної власності WIPO.

Глобальний індекс конкурентоспроможності включає групу показників інноваційної діяльності. За даними звіту ВЕФ, Україна у 2012 р. посідала 71 місце серед 144 країн світу за субіндексом «Інновації», при цьому останніми роками спостерігається динаміка погіршення складових субіндексу (табл. 3). Так, протягом 2008–2012 рр. в Україні знизився рівень здатності здійснювати іннова-

ційну діяльність, погіршилась якість науково-дослідних закладів, скоротились витрати компаній на здійснення НДДКР та обсяги закупівель державою високотехнологічних товарів. Також відзначається низький рівень співпраці у дослідній діяльності між закладами освіти та промисловістю, кількості зареєстрованих патентів на винахід, забезпеченості вченими та інженерами [8].

Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index) Корнуельського університету, бізнес-школи INSEAD та Всесвітньої організації інтелектуальної

Складові субіндексу інновацій індексу конкурентоспроможності України (бали від 1 до 7)

	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Здатність здійснювати інноваційну діяльність	3,8	3,7	3,3	3,4	3,3
Якість науково-дослідних закладів	4,2	3,9	3,6	3,6	3,7
Витрати компаній на НДДКР	4,3	3	3	3	2,7
Взаємодія закладів освіти та промисловості при здійсненні НДДКР	3,6	3,5	3,5	3,6	3,6
Закупівля високотехнологічних товарів за державний кошт	3,7	3,3	3,1	3,1	3,2
Наявність вчених та інженерів	4,4	4,4	4,3	4,3	4,8
Кількість патентів на винахід (кількість заяв на винаходи, що були видані Бюро реєстрації патентів та торгових марок США, на 1 млн. населення країни)	0,3	0,5	0,4	0,3	0,4

власності WIPO дозволяє оцінити здатність країн світу створювати сприятливе середовище для інновацій, а також результат від інноваційної діяльності. Індекс складається з 84 субіндексів, згрупованих за такими напрямками:

- інституції; людський капітал та дослідження;
- інфраструктура; розвиненість ринку; розвиненість бізнесу; розвиток технологій та економіки знань;
- розвиток творчої діяльності.

У 2013 р. Україна за Глобальним індексом інновацій посіла 71 місце серед 142 країни світу, що на 8 позицій менше порівняно з 2012 р. і на 11 — порівняно з 2011 р. [9].

Дослідження показують, що обмеженнями для інноваційного розвитку є:

- нерозвинутий попит на інноваційну продукцію;
- невідповідність інфраструктури потребам здійснення інноваційних процесів;
- слабкі стимули до інвестиційної діяльності;
- відсутність стратегій інноваційного розвитку;
- ігнорування інтелектуального ресурсу [10, с. 184]. Наслідком цього є зниження конкурентоспроможності національної економіки, гальмування розвитку високотехнологічних галузей промисловості, спад якості робочої сили.

Слід також підкреслити, що на світових ринках національним економікам притаманна, як правило, галузева міжнародна спеціалізація, саме тому необхідною складовою становлення конкурентоспроможності національної економіки є досягнення конкурентоспроможності галузі. Втрата галузями конкурентних позицій ставить під загрозу здатність країни підтримувати соціально-економічну оптимальність та стабільне економічне зростання. При цьому можна стверджувати, що Україна, поряд із такими конкурентними перевагами, як вигідне геостратегічне розташування, вихід на морське узбережжя та наявність значних запасів природних ресурсів, має досить високий освітній рівень населення й розгалужену систему наукових шкіл та установ з перспективними навіть на світовому рівні розробками (авіакосмічні технології, літакобудування, системи зв'язку, телекомунікації) [11, с. 169].

Активізація інноваційної діяльності підприємств промисловості сприятиме реалізації її науково-технологічного потенціалу, що проявляється у:

- підвищенні конкурентоспроможності продукції, яка виробляється промисловими підприємствами на основі використання нових або значно поліпшених способів виробництва, пов'язаних із застосуванням новітніх технологій, зокрема ресурсо- та енергозбереження, удосконаленого виробничого устаткування;

— відкритті нових ринків і завоюванні нових позицій для промислової продукції та збільшенні обсягів продажу на основі впровадження нових методів продажу і просування товарів на ринки;

- поліпшенні фінансових результатів від діяльності промислових підприємств шляхом збільшення надходжень від реалізації продукції, що є новою або значно поліпшеною за своїми властивостями або способом використання;

— сприяттні оновленню й більш повному використанню виробничих потужностей та технологічної бази промислового комплексу держави [12, с. 284].

Висновки і пропозиції. Таким чином, на сьогодні Україна продовжує розвиватися без суттєвого використання свого інноваційного потенціалу. Інноваційна продукція освоюється в основному шляхом використання науково-технічних надбань попередніх років. Такий тип інноваційного розвитку має досить вузькі межі і не дає можливості підтримувати конкурентоспроможність вітчизняних підприємств протягом тривалого періоду. Треба відзначити, що ми маємо всі передумови для використання вітчизняного науково-технічного потенціалу для прискорення розвитку конкурентоспроможних високотехнологічних наукоємних галузей виробництва зі спрямованістю у майбутньому на досягнення стратегії лідерства у зазначених галузях. Крім того, слід враховувати, що саме ефективність сукупності підприємств галузі формує її конкурентоспроможність як складову конкурентоспроможності національної економіки. Тому цілком природно, що підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників проголошено найважливішим пріоритетом промислової політики України. При

цьому виробництво конкурентоспроможної продукції, яке впливає на створення довгострокових конкурентних переваг, прямо пов'язане зі здатністю підприємства підтримувати високі темпи оновлення і вдосконалення виробництва завдяки здійсненню інноваційної діяльності, а підприємства, які не займаються інноваційною діяльністю, власну конкурентоспроможність втрачають.

Література

1. Бойко Є. І. Механізми регулювання розвитку промислового виробництва регіону / Є. І. Бойко, М. П. Горін // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональна політика: досвід ЄС та його адаптація до умов України : зб. наук. праць. — Львів : НДІСЕП, 2003. — Вип. 5. — Ч. I. — 458 с.
2. Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України. — К. : НІСД, 2013. — 71 с.
3. Експрес-випуск Держстату України «Інноваційна діяльність промислових підприємств у 2012 р.» № 05.3-1/28 від 05.04 2013 р.
4. Яшкіна О. І. Інноваційна діяльність підприємств України: тенденції розвитку та чинники впливу [Електронний ресурс] / О. І. Яшкіна. — Режим доступу : <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/>.
5. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.
6. Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України. — К. : НІСД, 2013. — 71 с.
7. Характеристика інноваційної діяльності підприємств [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.uintei.kiev.ua/viewpage.php?page_id=446.
8. Інформація Всесвітнього економічного форуму «The Global Competitiveness Report» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>.
9. Інноваційна спроможність та технологічна готовність української економіки у міжнародних порівняннях [Електронний ресурс] / Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України. — Режим доступу : http://www.uintei.kiev.ua/viewpage.php?page_id=432.
10. Портер М. Конкуренція / М. Портер ; [пер. с англ. ; под ред. Я. В. Заблоцкого]. — М. : Вільямс, 2001. — 495 с.
11. Богма О. С. Роль інновацій у забезпеченні конкурентоспроможності національної економіки / О. С. Богма // Вісник Запорізького національного університету. — 2010. — № 3 (7). — С. 166–170.
12. Дацій О. І. Інноваційна модель розвитку економіки України в умовах глобалізації : монографія / О. І. Дацій, М. В. Гаман, Н. В. Дацій. — Донецьк : Юго-Восток, 2010. — 368 с.